

*Amics de l'Art Romànic
del Bages*

Butlletí núm. 70 - DESEMBRE de 1990

*Sarcòfag de Pere de Sitjar. Interior de l'església de Santa Maria de Rocafort.
(Fotogr. I. Rubinart)*

- Simbologia dels nombres (III)
- En la mort de Miquel Coll i Alentorn
- El Nadal d'avui i d'ahir
- Un nou treball d'arqueologia al Bages
- Dinar del Soci - Desè aniversari

EDITORIAL

Amb aquest nou butlletí, el número 70 dels fins ara publicats, acabem un nou any i nou volum, el tercer, de la nostra publicació. Properament us enviarem els índex per a l'enquadració que podreu fer tot adquirint les tapes que aviat editarem.

Aquest any 1990 ha estat ple de motivacions per a la nostra Entitat que a la tardor, ha acomplert els seus primers 10 anys de vida cultural a la ciutat i a la comarca.

Esperem que la memòria que s'ha redactat en forma de llibre i que farem pública abans de l'assemblea general ordinària del mes de març, sigui del vostre gust i reflecteixi tota la nostra inquietud d'aquests anys i les activitats que junts hem portat a terme.

Aquesta fita, com ja vaig dir-vos en el dinar del soci d'enguany, ha de servir per esperonar-nos a tots a continuar treballant envers l'art de la nostra comarca de Bages, i tot allò que tingui un especial interès cultural. El moviment constant d'altres noves de socis, ens fan pensar que seguim un bon camí i que aquest us és plaent i agradívol.

El repte és fort i més quan, en aquests temps moderns que ens pertoca de viure, hom veu decaure l'interès per les pedres velles i els monuments antics i s'accentua el menyspreu per les nostres tradicions ancestrals.

Que tinguem tots un bon any 1991 ple de salut i d'èxits; us ho desitja ben amicalment.

*Francesc Villegas
President*

En la mort de Miquel Coll i Alentorn

El dia 15 de desembre ens deixava, després de llarga i penosa malatia, l'il·lustre historiador i home polític que fou en Miquel Coll i Alentorn.

Coll i Alentorn, ex-president del Parlament de Catalunya, restarà unit per sempre més al record de la nostra entitat, ja que, el dia 4 de novembre de 1984, va tenir l'amabilitat de voler presidir, al Saló d'Actes de l'Ajuntament de Manresa, la constitució oficial d'Amics de l'Art Romànic del Bages, després de superada l'etapa en què fórem solament una Delegació dels Amics de l'Art Romànic de Barcelona.

La trajectòria humana del Sr. Coll i Alentorn ha de ser un mirall per a tots els que tenim una inquietud semblant de fidelitat als principis d'humanisme cristià.

Fou historiador i defensor de les llibertats democràtiques del país, militant en la Unió Democràtica de Catalunya des dels inicis.

En l'àmbit de la investigació històrica, fou autor de diversos llibres i treballs com "Jaume I el Conqueridor", "La historiografia de Catalunya en el període primitiu", "La llegenda d'en Guillem Ramon de Montcada", el volum IV de la "Història dels Catalans", l'edició crítica de la "Crònica de Ramon Desclot". També va revisar i posar al dia diverses obres ja publicades anteriorment com "Història de Barcelona" d'Agustí Duran, "Els darrers temps de Jaume I" i "Les quatre grans cròniques", ambdues de Ferran Soldevila. Amb el propi Ferran Soldevila havia ampliat i enriquit l'obra "Resum d'història dels Països Catalans" i "Un segle de vida catalana".

Membre numerari de l'Institut d'Estudis Catalans i de diverses institucions nacionals i estrangeres, tenia des de 1988 la medalla d'or de la Generalitat per la seva vàlua, tant per historiador català com per personalitat política.

Francesc Villegas

SIMBOLOGIA DELS NOMBRES (III)

CINC - Segons la cosmogonia bíblica la vida es manifestà per primera vegada a la Terra, el cinquè dia de la Creació:

"Déu digué: Que pul.lulin en les aigües bellugadissos éssers vivents...(Gn 20)d'aquí que el nombre cinc s'identifiqui com a símbol de la vida. També pels pitagòrics, el cinc és símbol d'unió, símbol nupcial, símbol de les hierogàmies, símbol d'unió entre el principi celeste "3" i el principi terrestre "2".

De tots els éssers vivents, diuen que el més perfecte és l'home; Déu el creà a imatge seva, d'ací la perfecció que en principi cal atorgar-li. Aquest ésser vivent té cinc sentits: vista, oïda, gust, olfacte i tacte, i es val de cinc membres: dues cames, dos braços i un cinquè membre, el cap, que coordina i regeix l'actuació dels altres membres. Fet que es repeteix amb els quatre dits de cada mà que necessiten alhora del cinquè, el polze, per regir, per utilitzar els altres dits.

També el cinc simbolitza l'Home micro-còsmic per excel·lència, el Crist, travessat per cinc ferides. Cinc són els llibres de Moisès: el Pentateuc, compost pel Gènesi, Èxode, Levític, Nombres i Deuteronomi. I cinc foren les pedres que David prengué del riu per lluitar contra Goliath.

D'aquest darrer exemple, hi ha una explicació simbòlica feta per Sant Agustí, realment interessant i que lliga íntimament amb la Llei de Moisès, el Pentateuc. Explica el perquè, la raó de la utilització del nombre cinc en tots dos casos i els relaciona alhora amb els nombres deu i u. Conta la lluita entre el diable representat per Goliath, i el Crist representat per David, i diu:

"David prengué cinc pedres del torrent

i les guardà dins el pot que feia servir per munyir les ovelles, i marxà a l'encalç del seu enemic. Les cinc pedres representen els cinc llibres del Pentateuc, la Llei de Moisès, Llei de la qual naixeran els Deu Manaments de la Llei de Déu, base del Cristianisme. La Llei, doncs, queda simbolitzada a la vegada pels nombres cinc i deu.

Cal remarcar que si bé David porta cinc pedres, sols en tirà una; aquesta pedra única és la Unitat que comporta l'observança de la Llei, això és, la Caritat.

David pren les pedres del llet de l'aigua. Què representa el curs de l'aigua, si no la lleugeresa i inconstància de l'home que la violència de les passions arrossega a la mar del paganisme?

Com nogensmenys el poble jueu que havent rebut la Llei passa pel damunt d'ella com el curs de l'aigua passa per damunt de les pedres. El Senyor pren, doncs, la Llei per elevar-la fins a la Gràcia, de la mateixa manera que David pren les pedres del torrent per guardar-les en el pot de la llet. "Quina imatge més encertada de la Gràcia en fer la comparança d'aquesta amb la dolçor de la llet".

Realment és un bonic exemple que ens dona Sant Agustí i que posa de relleu fins a quin punt pot arribar-se en la subtilitat del simbolisme dels nombres.

A les pedres d'altar hi ha gravades cinc creus disposades en forma d'"X", una a cada angle i la cinquena en el centre simbolitzant les cinc ferides del cos de Crist. Durand de Mende (1230-1296) hi donà una altra concepció simbòlica, i diu que les quatre creus dels angles simbolitzen que Jesucrist redimí les "quatre parts del Món" i que ho féu des del centre del Món, des de

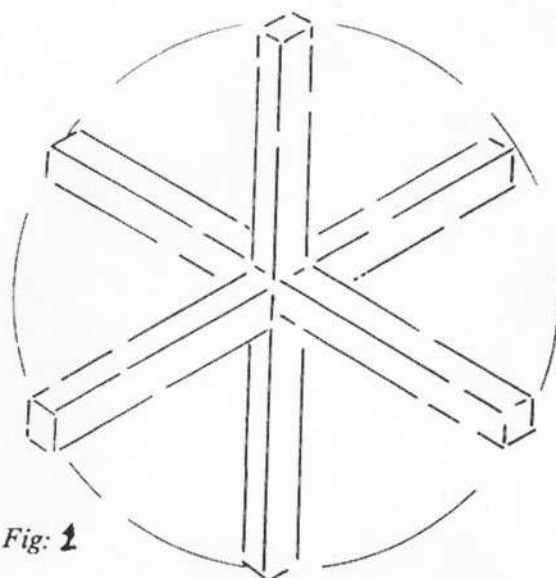

Fig: 1

Esquema d'una creu tridimensional

Detall de la pica baptismal de Saint-Aventin de Larboust, a l'Asiège, França (Arxiu Lahosa)

Jerusalem simbolitzada per la cinquena creu, la del centre. Aclarim que l'expressió "les quatre parts del Món" s'ha d'entendre com TOT EL MÓN: Les cosmogonies antigues sempre partien de considerar el Món format per quatre parts.

Nosaltres hi trobem un altre simbolisme, en relacionar el cinc del nombre de creus, amb el deu o "X" xifra romana que configura la disposició de les creus. És aquell lligam que estableix Sant Agustí entre els cinc llibres del Pentateuc, la Llei de Moisés, Llei de la qual naixeran els Deu Manaments de la Llei de Déu, base del cristianisme, pedra del cristianisme, ara del cristianisme.

Tanmateix el cinc com a símbol de vida i xifra sagrada també el trobem en el simbolisme hindú, en les cultures Maia i Azteca, en el Perú, a l'Islam, etc.

Volem remarcar, i no ha de fer estrany, que a una mateixa cosa, a una mateixa imatge, li podem adscriure simbolismes diferents i fins i tot, en alguns casos, contradictoris. Aquest és precisament el gran repte del símbol. És prou coneguda la ambivalència o millor ambigüitat inherent a tot símbol, el subjectivisme que porta a la interpretació personal del significat d'un símbol determinat crea un ventall tal d'interpretacions que pot fer arribar a pensar en una manca de lògica del simbolisme. I és cert, no hi val la lògica. Com diu Champeaux, el tort més gran que podem fer en l'estudi dels símbols és voler interpretar-los a la llum de la lògica.

SIS - Per oposició al cinc, que simbolitza l'home, la humanitat. El sis, nombre de dies que durà la CREACIÓ, és símbol del sobrehumà, de la Potestat, del poder Diví.

En el Crismó la superposició de les lletres Khi (X) i Rô (P), primeres lletres del mot *Khristos*, configuren sis direccions que

de fet no són més que la projecció sobre un pla d'una creu tridimensional (fig. 1). Fixem-nos com les sis direccions que defineix componen la totalitat del possible: els quatre punts cardinals, el dalt i el baix. Aquest tot té un punt comú, el centre, del qual neixen les sis direccions. Punt símbol de l'U creador, del poder diví. Simbolisme que queda refermat quan el Crismó està inscrit dins d'una circumferència o d'una corona circular per analogia amb la roda còsmica representativa del TOT.

Climent, cap de l'escola catequètica d'Alexandria, ens diu que de Déu parteixen les extensions vers l'infinit "una cap a dalt, l'altra cap a baix, aquesta a la dreta, aquella a l'esquerra, una avant i l'altra endarrera. Aquesta creu tridimensional resumeix l'espai simbolitza l'univers ple de Déu".

En termes semblants es manifestaren, entre altres, Orígenes i Sant Pau. Per això, en molts casos, davant d'un conjunt o grup format per sis elements iguals caldrà pensar que ens trobem en presència d'un símbol representatiu relacionat directament amb el diví.

En un dels relleus de la tribuna de Serrabona hi veiem a Gilgamesh, precursor del Crist en certa manera, entre un lleó i un centaure. En el primer cas a la part superior de l'escena, sis flors de quatre pètals. En el segon cas, cinc flors iguals. Símbols celestes, nombre sis, i en el segon terrestre, nombre cinc. Diguem que els esmentats relleus tenen força més lectura simbòlica, però no és pas el cas d'entrar-hi en aquest moment.

Un altre exemple és el de la pica baptismal de Saint-Aventin de Larboust a l'Ariège (fig. 2). En el fons de la pica hi ha esculpida una rosassa de sis fulles, en el botó central, i per deixar ben clar el simbolisme de la rosassa, l'Anyell de Déu.

Juli Lahosa, Barcelona

El Nadal d'avui i el d'ahir

La nit de Nadal és més alegre que totes les altres, el Redemptor es converteix en infant, la severitat eclesiàstica s'esfuma, el poble es despulla dels seus prejudicis i es torna una mica pastor, senzill i sincer com els de les rondalles. S'obliden les enemistats, es canta en els pessebres, es representen "Els Pastorets", es fan disbauxes a taula, els menys jugadors del món compren loteria, i fins i tot s'han arribat a aturar conteses per unes quantes hores...

Oidà, la nit de Nadal!

Per Nadal es diuen tres misses; la primera és la del "Gall". En el segon terç del segle passat hi havia algunes esglésies que, per efectes d'una concessió especial, podien celebrar la missa a la mitjanit; la porta, però, es tancava abans de començar, i els agents de l'autoritat s'encarregaven de detenir els qui no observaven la correcció deguda, que es quedaven incomunicats durant totes les festes nadalenques. Els guàrdies de la porta no deixaven sortir ningú durant la funció si no era per motiu justificat. Les matines solien durar dues o tres hores i després començava la missa del gall.

Aquesta missa vol recordar que els primers a adorar Jesús foren els ocellets, representats pel gall i el sol, després van anar-hi els pastors i també la gent de Betlem, quan es va estendre la nova pel poble.

S'han trobat testimonis de la que sembla ser la primera representació del naixement de Jesús, datats en el segle XI, procedents del monestir de Bilsen, a Limburg, si bé a casa nostra no es té coneixement de cap celebració d'aquesta naturalesa fins a l'any 1.327 a la Seu de Barcelona (que nosaltres sapiguem). Des d'aleshores ençà, l'esperit nadalenc ha arrelat en els cos-

tums dels homes i les dones de la nostra terra, unes èpoques més intensament i en altres d'una manera més relaxada, però sense deixar d'ésser mai present en la litúrgia popular.

Són molts els refranys que fan referència a les festes nadalenques: "**Per Nadal, qui res no estrena, res no val**", "**Qui no estrena per Nadal, persona que tant se val**"... I és que per Nadal s'ha d'estrenar alguna cosa, les velles iaies feien bufandes, mitges i mitjons per a la gent de casa a fi que els poguessin estrenar avui, per anar a missa, quan per pobresa o per altres circumstàncies, hom no podia estrenar altra peça millor. El qui no estrenava res era malmirat i hom deia que **anava a missa pecant**.

A causa d'aquest costum i per aquest temps, sabaters i sastres s'estenien de feina, cosa que va encarir més el refranyer popular. "Fes sabates, sabater, que el Nadal ja ve". "Per Nadal cada puntada val un ral i cada repunt un sou, que es paga amb son", "Per Nadal es dorm poc i es cus molt", "Per Nadal els sastres fan tres jornades", "Per l'Advent de Nadal cada sastre amb tres didals", "Passat Nadal, sastre desa el teu didal", "Nadal passat, sabater, prou fer calçat", "Per Pasqua i per Nadal, cada ovella al seu corral". Unes quantes dates abans, els caçadors de moixons sortien a parar rams i d'altres paranys per agafar ocellets vius a fi de poder-los deixar anar la nit d'avui en el moment de l'adoració. Anaven a missa provistos de gàbies on portaven els ocells que havien de deixar anar, era costum que els caçadors fadrins oferissin els moixons a la seva promesa o a la donzella que els tenia el cor robat.

Quant al repartiment de coques a la sortida de la missa del gall els primers

testimonis semblen venir del segle XVII, ja que en la documentació que especifica els comptes de la Seu de Barcelona de l'any 1618, hi consten dades de pagament al flequer per les coques que es van repartir en sortir d'aquella missa.

També les cançons i la música han tingut molt a veure amb les festes nadalenques a través dels temps. Hom solia acompanyar les tonades, tant dins l'església com davant del pessebre, amb una curiosa "organografia" formada per tot un reguitzell d'instruments ben estrambòtics, uns instruments que els pot tocar qualsevol persona encara que no sàpiga gens de música: la picanya, que era feta amb una canya esberlada. La xifla, tota de llauna amb forma de peix i que es gratava amb un ferret. Els ossets, o guitarra d'ossos, format per un enfilall d'ossos disposats en escala que el "músic" fregava amb una anella metàl·lica. El cèrcol, que consisteix en una pandereta sense pell plena de sonalles. El rebequet, o violí de pastor, fet amb una carbassa vinera. La simbomba roncadora, construïda amb un estri culinari avariats, o bé amb un test de terrissa tapat amb pell de conill assecada al sol i una canyeta collida en lluna vella que es fa ronc fregant-la amb els dits humits, i les castanyoles i les panderetes entre d'altres.

Ja per acabar, ens agradaria fer referència a les **llibertats d'orgue** per efecte de les quals, els organistes podien tocar tot allò que els venia de gust per antilitúrgic que fos. Durant tot l'Advent els orgues restaven muts per raó de les privacions i austeritat pròpies d'aquest temps; avui tornava la normalitat pel que fa a aquest aspecte de la litúrgia, i ells es llençaven a tota mena d'expansions musicals profanes, com més alegres millor. Entre verset i verset dels psalms feien llargues tocadres, cançons nadalenques i valls i tonades populars que la gent corejava...

Oidà, la nit de Nadal !

Lluís Grifell i Pons

Missa del Gall a Mura dels Amics de l'Art Romànic del Bages (Fotografies: I. Rubinart)

Un nou treball d'arqueologia del Bages

Recentment, i amb motiu de l'acte de l'entrega dels Premis Lacetània d'enguany ha sortit a la llum un nou llibret de temàtica arqueològica referent a les nostres comarques. Aquest es tracta de l'opuscle **Troballes arqueològiques a l'autopista de Manresa**, obra de l'arqueòleg Eduard Sánchez i Campoy i que ha estat publicat pel Centre Excursionista de la Comarca de Bages. Aquest treball va merèixer el premi "Excursionisme" atorgat l'any passat pel Centre Excursionista de la comarca de Bages dins la convocatòria dels Premis Lacetània 1989.

El primer que cal dir en comentar aquest llibre, és que es tracta de la publicació de la memòria de les excavacions i prospeccions que l'autor va dur a terme per encàrrec del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya com a intervenció prèvia a les obres d'explanació i realització de l'autopista de Terrassa a Manresa. I això cal remarcar-ho per dos aspectes:

-El primer i principal és que per una vegada es va actuar de forma correcta davant del fet arqueològic que es planteja amb una obra de gran envergadura com és la construcció d'una autopista. Així, en aquest sentit, abans de començar les obres, es van fer prospeccions al llarg de tot el recorregut que aquesta havia de tenir, excavant, documentant i rescatant per a la història, mitjançant fotos, plànols, materials etc, i la mateixa memòria d'excavació, els jaciments que hi apareixen. Aquesta manera d'actuar, que no sempre es dona, creiem que hauria de ser l'exemple a seguir.

-El segon aspecte que comporta el fet de ser l'excavació prèvia a l'autopista, i que condiciona el llibre que estem comentant, és el fet de la heterogeneïtat dels resultats

d'aquests treballs i prospeccions, que van des de la simple recollida en superfície de material ibèric, sense que aquest vingui acompanyat de cap jaciment, fins a l'excavació d'un mas medieval.

Aquest és el principal tret que diferencia aquesta campanya de l'autopista de qualsevol altre campanya arqueològica normal o d'urgència, ja que en haver-se d'estudiar de forma sistemàtica tot el que apareix en una zona tan gran, en certa manera és lògic que els resultats siguin tant diversos, però alhora també tant significatius i gairebé exemplificatoris de tot el ventall dels diferents tipus de jaciments que poden aparèixer als fons de valls i planes d'aquesta zona de la Catalunya interior.

Així, el llibre recull diversos jaciments ibèrics, romans i medievals, i altres possibles jaciments que, un cop prospectats no han resultat fèrtils, com també diverses troballes en superfície. Tot i així, però, cal destacar la importància de dos dels jaciments estudiats en aquest llibre:

-El jaciment romà de la Feliua, situat en el terme municipal de Sant Fruitós de Bages. Es tracta d'un assentament d'hàbitat o d'explotació rural, sense arribar a ser una vil·la romana. Té dues fases clares d'ocupació durant els segles I-II d.c. i IV-V d. c. És interessant perquè aporta noves dades al coneixement de l'època romana a la nostra comarca.

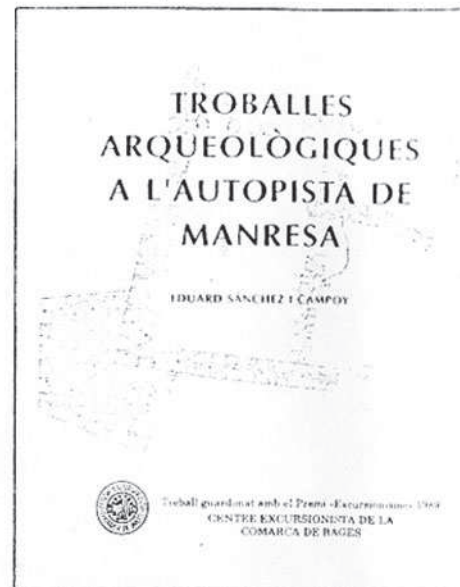
-L'anomenat mas fortificat medieval de Viladordis, que es pot datar entre els segles XIII i XIV. És interessant perquè de masos fortificats medievals se'n coneixen pocs i se n'han excavat encara menys (per no dir que, possiblement, aquest és el primer que s'ha excavat en la seva totalitat i d'una manera científica).

Així, en aquest sentit cal comentar les comparances que es fan amb altres tipologies de masos medievals coneguts i estudiats, com són la torre de "La Villa", al Solsonès, i la "Torre de Chimberga", a Sallent, entre d'altres.

La principal característica d'aquest mas rau en una torre d'estructura pentagonal adossada a un angle de l'edifici. Es tracta d'un tipus d'estructura de tipologia fins a aquest moment desconeguda per a l'època en què es data i que per aquest sol fet ja dóna importància a aquest jaciment.

Així, a grans trets, aquests serien els principals aspectes a remarcar del llibre que comentem i que, en definitiva, ens aporta noves dades per a conèixer el ric passat arqueològic de la nostra comarca del Bages.

Marc Torras i Serra

Dinar del soci - Desè aniversari

El tradicional sopar del soci, enguany es convertí en "Dinar del Soci" i es celebrà al restaurant l'Ateneu de Manresa el dia 23 de desembre amb la participació de 150 comensals entre socis i amics.

Com a convidat hi assistí el Sr. Francesc Iglesias, president del Consell Comarcal del Bages. Hi havia la junta directiva en la seva totalitat amb esposes i marits respectius. Un gran pastís amb l'escut de l'Entitat commemorà els 10 primers anys de vida associativa i fou encetat pels tres presidents que en aquesta dècada ha tingut l'entitat. S'obsequià a tots els assistents amb un tovalló brodat amb l'anagrama i el recordatori del 10è aniversari.

En el transcurs de l'acte es feu el lliurament del premi "Capitell" que fou atorgat a

Mn. Josep Saborit per la seva tasca de promotor d'un bon nombre de restauracions al Bages (Sta. Eugènia de Relat, Sta. M. de Cornet, Tarradelles, Llobera, Vilarrassau). També s'entregaren tres premis "Carreu" el primer a Jordi Rodó i Mònica de Llorens, els altres dos, a l'Anna Orriols i al Marc Torras per la seva col·laboració en les tasques de l'Entitat i especialment per la seva aportació científica.

En acabar, i després del parlament del President Sr. Villegas i dels altres dos ex-presidents Srs. Soldevila i Pons, sorteig amb obsequis cedits per diverses entitats d'estalvi i firmes comercials.

El fotògraf i soci Ignasi Rubinart feu un ampli reportatge fotogràfic recollit en un àlbum, que recordarà la diada.

C. Torras Bacardí

Mn. Josep Saborit, de Sta. Eugènia de Relat, rebent de mans del President, Sr. Villegas, el Premi "Capitell" 1990.

Mònica Llorens i Jordi Rodó, guardonats amb un dels premis "carreu" per la seva aportació a l'equip Directiu de l'Entitat (Fotografies I. Rubinart)

*Repartiment dels altres dos premis "carreu" atorgats als directius Anna Orriols i Marc Torras, per la seva reiterada col.laboració intel.lectual a les publicacions de l'Entitat.
(Fotografies: I. Rubinart)*

Edita: AMICS DE L'ART ROMÀNIC DEL BAGES
Local: Pujada del Castell, 30 - Tel. 873 16 06
Coordinació: Francesc Villegas i M. Carme Torras
Col.laboracions: Marc Torras, Juli Lahosa, Lluís Grifell,
F. Villegas i M.C. Torras
Correcció: Pere Roca
Dipòsit Legal: B-35519-84
Imprimeix: Copisteria SARRIÓ

Correcció:

ÒMNIMUM CULTURAL

Col.labora:

AJUNTAMENT
DE MANRESA